

його попередників сплутав мейосис із літотою [літотою як ствердженням через заперечення — Л.К.], яка не має з ним нічого спільного. Тому в російських — а за ними і в українських підручниках та довідниках скрізь замість мейосис стоїть літота». Тож, зважаючи на етимологію слів літота і мейозис та враховуючи особливості їх функціонування у зарубіжній науковій літературі, варто було б задуматись над правомірністю вживання у нашій науці терміну літота у двох значеннях.

У процесі творення образу тропи можуть доповнювати один одного. Так, метафора може ускладнюватися порівнянням і, навпаки, до складу порівняння може входити метафора; виражальні можливості уособлення можуть збільшувати катахреза, епітет, гіпербола та ін. тропи. Звідси, образна структура одного тропу у поетичній мові може переплітатися з іншими. Наприклад: А битий шлях заліг, мов велетенський полоз; Книжки, як дзвін сонетного катрена (із тв. М.Зерова); Сосновий ліс перебирає струни, Рокоче тиша на глухих басах. Бринять берези. І блукають луни. Людьми забуті звечора в лісах. Це — сивий лірик. Він багато знає.

Його послухать сходяться віки. Усе іде, але не все минає над берегами вічної ріки (із тв. Л.Костенко).

Кожен окремо взятий троп характеризується певними специфічними ознаками. Та при наявності суттєвих відмінностей між окремими тропами, все ж можна говорити про їхній тісний зв'язок і навіть про оберненість. Всі тропи об'єднують спрямованість на розширення словесного вираження образу, що включає суб'єктивний фактор сприйняття і відображення мінливої матеріальної субстанції. «Форми виразовості невіддільні одна від одної, вони переходять одна в іншу; в деяких формах виразовості сполучається ряд форм: в епітеті сполучається метафора, метонімія, синекдоха; з іншого боку, найбільш широке визначення метафори таке, що вона включає в себе синекдоху, метонімію; в епітеті синекдоха сполучає в собі і метафору, і метонімію, нарешті, між порівнянням і метафорою існує ряд переходів...» (А.Белый). Встановити значення окремих тропів можна лише в процесі дослідження їхньої взаємодії в художньому творі.

Лариса Кравець,
м. Київ

Метафоричність поезії Олександра Олеся

Крізь серпанок років постає перед нами світлий образ Олександра Олеся — Олександра Івановича Кандиби. Його проникливі щирі очі, здається, заглядають тобі в саму душу, кличуть до ніжності, гармонії, краси. І немовби сьогодні промовляє до нас поет:

... Станьте вгорі на зруйнованих мурах,
Землю святую сльозами зробіть...
Тихо заграйте на рідних бандурах,
Небу свої каяття принесіть
(«Доки ви будете ждати, кам'яні...»).

Поезія Олександра Олеся стала «вічним і невмирущим національним здобутком на всі часи» (М. Грушевський). Сміються, плачуть Олесеви солов'ї по всій Україні.

Сміються, плачуть солов'ї
І б'ють піснями в груди:
«Цілуй, цілуй, цілуй її —
Знов молодість не буде»

(«Чари ночі»).

В образі Олександра Олеся, писав М. Грушевський, «Україна дістала поета-лірика, котрого виглядала від часів Шевченка».¹

Як «майстер нової форми — найсильніший представник українського символізму» (М. Грушевський), Олександр Олесь прагне розширити змістовий обсяг слова за рахунок виникнення переносно-образних значень і підсилення експресивних властивостей, тобто за рахунок метафоризації.

Загальновідомі слова, вжиті у метафоричному значенні, надають особливої образності й неповторності поезії Олеся. Солов'ї у вірші «Чари ночі» не просто виспівують, а сміються, плачуть, «б'ють піснями в груди». За допомогою цих образів створюється картина бурхливої молодості, яка коротка, як солов'їний спів. І радість, і захоплення, і любов, і відчуття неповторності миті, і підсвідома печаль з приводу швидкоплинності буття — все це так майстерно передає поет кількома рядками. У нього «земля тремтить в палких обіймах ночі, лист квітці рвійно шелестить, трави струмок воркоче», «летять до смар тумани», «ллються пахощі густі», «гнуться верби п'яні», бо «бенкет весна справляє». Молодість

асоціюється у вірші Олександра Олеся із бенкетом весни. Так яскраво, радісно-болоче міг відтворити словами картину молодості лише справжній художник слова.

Художньої стилістичної метафоризації Олександр Олесь досягає за допомогою створення асоціативної символіки (серце — клітка, чужина — могила, труна, безплідна пустеля; українське слово — скутий орел тощо): «Серце моє — клітка, А пісні — пташки, Що об неї б'ються і на волю рвуться» («Серце моє — клітка»); «Чужина — могила, чужина — труна, Пустеля безплідна, холодна, нудна» («Однаково: більше не жити»); «О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, Дітьми безпам'ятно забутий» («О слово рідне!»).

Засноване на метафоричності стилістичне перенесення семантики слова лежить в основі створення тропів: метафори («А хмарна ніч проплаче аж до ранку Дощем рясним невітшних сліз» — «Любов»); «Мене б додому не пустили Червоні ріки на полях, Кругом розкрилися б могили і стали тіні на шляхах» — «Невже прийти, вклонитись і сказати...»), епітета («ніч така блакитна... привітна, ясна і ніжна», «чуття холодні», «рожевий ранок», «трави шовкові», «срібна річка», «безоке щастя», «пооране чоло», «холодна чужина»); метонімії (О, не простить вас гнівна Україна За вік ганебного життя» — «Глузуйте, кпіть над рідною землею...»); «Всім болем серця прокричу Криваву пісню мого краю, Його невітшого плачу» — «Піду, втечу на сизі гори...»), синекдохи («Хоч кучоль з рідною водою?.. Я тільки очі напою...» — «О принесіть як не надію...»); «Але коли б, коли б ти знала, Як квітне серце, як люблю...» — «Люблю!»), гіперболи («І скажи, — тобі я кину Всі квітки до ніг» — «Квітнуть, дихають троянди»; «Ні зір, ні сонця, ні весни без краю рідного немає» — «Уймають біль єдині сни...»), літоти («О принесіть як не надію, То крихту рідної землі: Я притулю до уст її і так застигну, так зомлію...» — «О принесіть як не надію...»).

Для посилення контрасту Олександр Олесь протиставляє гіперболу і літоту як тропи протилежного спрямування: «Одні люди у розкошах купаються, А другії та гіркими умиваються. В одних землі — оком не обнятоньки, а у других — ніде поховатоньки» («Солом'яний бичок»).

У творах Олександра Олеся знаходимо тісне поєднання «поезії природи з поезією серця» (М. Грушевський). Природа рідного краю живе у кожному його творі. Взяті з фольклорних джерел постійні епітети трансформуються, оновлюються в

його поезії: «Шумів травною степ шовковий» («В дитинстві ще...»), «Шовковий спів степів широких» («О слово рідне!»).

З якою любов'ю і ніжністю пише Олександр Олесь про ночі блакитні, рожеві ранки, тихі вечори в Україні, про трави шовкові, про сонце золоте і золоте жито, про срібні зорі і срібну річку; про те, як колосся ніжно б'є в лице; про те, як вітер ліг на луках спати... Деякі образи у творах поета повторюються («сміявся день», «трава всміхалась», «сміються солов'ї, «сонце сміється», «хвиля вже давно сміється», «сміється ніч», «лілея усміхалась»), і це не випадково, хоч дехто у зв'язку з цим називав Олесеву поезію шаблонною. Цей повтор аж ніяк не веде до втрати образності, а, навпаки, посилює її, створюючи в цілому образ неньки-України, той образ, який на все життя закарбувала пам'ять письменника. Олександр Олесь «творив, як співає птах: без жодних правил».²

Наскільки близькі серцю кожного українця художні образи, створені Олександром Олесем! Згадаймо рядки «З журбою радість обнялась... В сльозах, як в жемчугах, мій сміх». Послання, здавалося б, несумісних понять (використання оксиморона) виразною, посилює метафоричність мови, а пов'язане з метафорою порівняння підкреслює переносність слова в контексті.

Символіка допомагає Олександру Олесю висловити найрізноманітнішу гаму думок і почуттів, у прихованій формі сказати про наболіле:

І марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні, —
І в мріях ввижалась їм казка ясна,
Де квіти не в'януть, де вічна весна...
(«Айстри»)

Айстри-люди марять про трави шовкові, про сонячні дні, про вічну весну, а ранок зустрічає їх холодним дощем... Контрастність проймає усю творчість поета, надає художнім образам особливої виразності.

У віршах О. Олесь метафори специфічно-індивідуальні й водночас зрозумілі кожному читачеві:

О, не дивуйсь, що стільки зір на небі
Й така прозора ночі срібна мла, —
Ця ніч ясна вбиралася для тебе,
Для тебе й срібло розлила
(«Любов»)

Кілька рядків, але як сильно передано глибину любові до коханої дівчини! Сама природа вбирається для неї, щоб підкреслити її красу. Очі коханої — «тихий вечір», «сизі хмари», «срібна річка», «ніжні квіти» і «тиха радість» («Твої очі — тихий вечір...»). Коли кохана йде «гасне сонце золоте («Нащо, нащо тобі питати...»), вмирає день («Ти не прийшла в вечірній час... Без тебе день вмирав сьогодні...»).

А ось уже інше стилістичне спрямування, яке досягається також шляхом метафоризації:

Ти знов прийшла, щоб всі чуття холодні
Вогнем страждання запалить,

Ти знов прийшла, щоб всі страшні безодні
Душі моєї розбудить...

(«Ти знов прийшла»)

Особливо стилістично насичені метафори у громадянській ліриці Олександра Олесь: «Ні сліз, ні стогону, ні слова — В кривавих ранах вся розмова» («І де ми сили беремо»), «І розкрию свою рану, В рані — рани світові» («Вийди, змучена людьми...»), «О мертвий мій, о цвинтарю мій — краю! — Коли ж труну свою розіб'єш ти?...» («Даремне все»).

Як художньо глибоко передано поетом його болі і тривоги за долю України за допомогою образу невигойної рани на його тілі, яку нанесли рани світові. Образ рідного краю асоціюється в його уяві з цвинтарем, труною. Він змальовує жахливі картини голоду і смерті. По-новому, нетрадиційно відтворено в поезії Олесь народнопоетичний образ чорного ворона. Навіть чорні ворони не можуть спокійно дивитись на те, що «зробилось з нашим краєм»: «...Там спалили, Там убили, Там піймали, Там забрали, Посадили, Осліпили і згноїли...» І як розпач лунає божевільний сміх вороння («Щоденно ворони летять»).

Олександр Олесь прагне розбудити національну гідність українців, вірить у їхній орлиний дух, адже даремно він використовує символічні образи скутого орла і підтятого орла — рідного слова і народу.

Усе своє життя поет молився на Україну і плевав надії на повернення на рідну землю. Прага так і не стала для нього домівкою, а залишилася «холодною чужиною». Його зболене серце не покидала безмежна ностальгія за Україною. «Іду дорогою вигнання, і по сліду моему — кров» («Мій матері»), — так метафорично висловив Олесь свою тугу за Батьківщиною. У вигнанні «дні течуть, як сльози», думки «сплять, як мертві», душа ридає, як дитина.

Метафоричність допомагає митцеві загострити відчуття, повніше відтворити глибину переживань, створити надзвичайно яскраві і виразні образи.

За допомогою епітета-оксиморона «безоке щастя» передає Олесь марність сподівань на щастя у «світах далеких»:

Залишила гори, кинула смереки,
Подалась за щастям у світи далекі,
А безоке щастя по лісах блукає,
Мавку дні і ночі серед гір шукає.
(«Гори залишила, кинула смереки...»)

Поезія Олександра Олесь невмируща, бо вона сміється-плаче, б'є піснями в груди...

Література

1. Грушевський М. Поезія Олесь // Українське слово. — Кн. 1. — Київ: Рось, 1994. — С. 260.
2. Петров Віктор. Проблема Олесь // Українське слово. — Кн. 1. — Київ: Рось, 1994. — С. 280.

Любов Райська,
м. Чернігів

Піснемова — міф чи реальність?

Багатьох письменників, істориків, музикантів, які стикались з українцями, вражала їх музична обдарованість, тонке чуття гармонії, яке проявляється хоча б у багатоголосому аматорському співі.

У пошуках пояснень цього явища вдалось натрапити на відомості, які, зведені разом, свідчать про існування в найдавніші часи піснемови — деякої субстанції, першооснови, з якої протягом тривалого часу минулих тисячоліть виокремились і стали самостійними мелос і мова в сучасному розумінні.

Думи — форма збереження інформації.

З розмаїття пісенної творчості українців виділяються твори, які не вкладаються в загальноприйняті уявлення про пісню — думи. Така назва з'явилась відносно недавно, про що читаємо у Дмитра Ревуцького (1,5). В народі їх називали козацькими або піснями про старовину.

Виконувались думи людьми спеціально навченими — кобзарями, які проходили науку не за один рік, переймаючи звучання з голосу вчителя — майстра. Кобзарі були членами братства, яке мало статут, що регламентував поведінку братчиків.